

HÁTTÉR – KÉP NÉLKÜL

Végül ez is rám maradt. Egy csomó fénykép, pici dobozokban. Ezt nem mondtad, édesapám. Nem mondtad, mi legyen vele. Az ismeretlen rokonokkal, barátokkal, kövér bácsikkal, komor nénikkel. Nincs szívem kidobni. Hát hadd álljanak itt időm végeztéig. Ezt hagyta rám, a múltad, múltunkat.

Ez itt én vagyok. Lehetne bárki. Kerek fejű, kopasz csecsemő félrebillent nyakkal, családi csipkés pólyában. Mögöttem az Acélgvár. Így hívta nagyapám, apám, mindenki. A múltkor kedves barátnőm mondta: „Te acélgvári lány vagy.” Hát ezen a képen már látszik. A régi nagy kapu komorlik fiatal anyám mögött. Ezt látom majd én is, ha kinézek az erkélyről, mert évtizedeken át ültem lakásunk erkélyén – két óra tájban – amikor „dudált” a gyár, s elindult az emberáradat. Persze dudált reggel is 1/2 6-kor, amikor keltem. Ahol mi laktunk, ez rendes időnek számított. A Zoli bácsik, Jóska szomszédék, Feri bácsik kezéből ekkor csúszott ki a kilincs, indult a menet, 4000 ember. A régi Acélgvárba.

A VIRÁGÁGYÁS

mellett állok. Lábamnál számtalan kimúlt pöttyes labdáim egyike. Csúnyán nézek. Ahogy elnézem fehér nylonruhámat, ma is megértem. A nylont szlovákiai rokonaink csempészték át nekünk. Csudaszép költemény lett belőle, csak hordani nem lehetett. Csak úgy lenni benne, így kiállítva a kert közepébe. Ebben a kertben nőttem föl. Egy nagy bérházban, ahová nagyszüleim a gyár környéki szoba-konyhás barakkból költöztek. Anyám ide hozott először haza, s későbbi költözéseink néhány méterre sodortak nagyanyámtól; mert mi ide tartoztunk. Ezért, hogy minden kép háttérében a gyári út, a SKSE-pálya, a Dolinka, az iskola.

A labda előtt a mályvák. Valahavolt Annus nénik, Ilonka nénik májusi kosarából kerültek ide. Nagyapáink gavallériája jóvoltából: májusfa helyett ezt állították az ablakba. Rózsaszín, sodrott szélű krepp-papírmadni himbálózott a kékes-rózsaszínű virág fölött. Hetekig állt a konyhaasztalon, hogy aztán az erkélyre kerüljön, s végül a gyep szélére ültették. Ma is ott guggolnak. Hirdetik nagyapáink életét-halálát. Üzennek is: de kinek? A ház megöregedett. Lakói meg kinn ülnek két órakor a kínosan rendben tartott udvaron. A gyárból lassan szállingózik néhány ember. A kocsmá élettel telik meg. Az ebédlő kitört, megvakult üvegszemekkel tekint a gázos járdára. A kihűlt ételek szaga még emlékként meg-megérint, földereng. Elmúlt.

Ezen a képen mi,
HÁROM LÁNYOK ÁLLTUNK

a fel előtt. A fiúk is ott tekeregtek valahol. Talán éppen ezen az almafán. Eszik a zöld almát (körtét?), hogy aztán este hozzánk is áthallatsszék a fakanalak csattogása: „Megállj az istenit, adok én neked almát (körtét, szilvát) lopni!”

A Ratkó-korszak vagy a gyermekszeretet – hadd higgyem így – nem engedte, hogy egyedül nőjek fel. Csak lányok voltunk hárman, a fiúk rengetegen: negyven osztálytársammal, akik mind acélgyári gyerekek voltunk – még ma is megismerjük egymást. Megbeszéljük ki lett öngyilkos, ki alkoholista, ki merre, hol, miért. Mi, a kisgeneráció tagjai, akik fiatalon nem voltunk elég öregek, hogy ránk bizzanak valamit, manapság meg túl öregek vagyunk, hogy valamit ránk bizzanak. Ez persze ezen a képen még nem látszik. Az ötvenes évek sűrű gyermekáldása itt látható az óvoda udvarán. Az óvoda is itt volt, békebeli nagy, vadregényes udvarral. Vadszőlőn lovagolunk, padláson mászkálunk, viharba kerülünk, minden élénken él bennem. Igen, egyszer a Dolinkában (soha, senki nem hívta Zója-ligetnek) az egész óvoda ázott a gesztenyefák alatt, asztalok tetején pokrócokba bugyolálva neveltünk., hazafelé az agyagos parton a cuppogó sárban bőgtünk. Délután – megannyi hős agyagkatona – meséltük, egymást túlkiabálva harsogtuk el végig az acélgyári úton. Szép *utca* volt ez valaha. Emlékszem, még fogalmazási versenyt is nyertem vele egyszer. „Az én utcám”. Ez volt a cím. A fákról írtam. A hatalmas jegenyékről, amelyeket aztán előbb az egyik oldalon végeztek ki, gyönyörű egészséges csonkjaik, törött bordaként szegélyezik még most is az utat. Aztán a másik oldalon irtották ki őket. Sokáig nem mertem odanézni, mint egy szörnyű baleset vérző sebesültjei: fáj a szememnek. Azt hiszem, akkor kezdődött az utca halála. Mert meghalt. Szörnyű úgy, ahogy van, a szag, a mocskos szappanos víz büze lengi be a cigányok által romossá lakott házak járdáit. Hámló bőrű, vak szemű házak között kóbor kutyák, lármás, kócos gyerekek; kiomlott belü diványokon reménytelen tekintetű fiatalasszonyok ülnek, balkáni hangulat. Itt ez a kép. persze ott vagyok.

A HÁZ ELŐTT

lógatom a padról a lábam. Öregasszonyok között ülök, papírvirágot csinálunk. Imre néni – jut eszembe a neve. Sötét kis árnyékként nap nap után itt ült a mályvák között. Néha felmondtuk neki a verseket, velem egyszer felolvastatta a Rózsa és Ibolyát. Hatalmas könyv volt, év végén kaptam az iskolában, dicsekedve hurcoltam mindenüvé, így estem a csapdába; na akkor olvasd föl nekem! Két napig olvastam hat évesen. Csoda, de nem utáltam meg Aranyt.

Ez itt mögöttünk
AZ ISKOLA.

Természetesen az Acélgyári Iskola. itt ugyan még Sztahanov úti, bár az öcsém már a Malinovszkij útiba járt, most talán már megint általános iskola Petőfi néven.

Nézem a különböző fényképeken az egyre nagyobb létszámú osztályaimat, valóban jóban, rosszban? Jónéhányuk arca, neve elmosódott. De ott van a nagy, híres gyermekkori barátság, a testi-lelki jó barát. A változó osztályfőnökök, akikre én csak jó szívvel emlékezem, és aki minden képről hiányzik, aki megkönnyítette az életemet itt, annak a nevét ide írom: *Rákóczy István*. Hogy mit látott bennem, vézna, ügyetlen, bátortalan kislányban, de életem négy évét az iskola tornatermében nevettem végig. Itt ülünk mi hatan: mögöttünk a kupák, érmek, egy-egy átizzadt, átugrált év terméke.

Ez a kép állítólag harmadik díjat nyert egy országos kiállításon. Nem tudom. Két gyerek elmerülten vizsgál valamit egy kertkapuban. Tudom, hogy ez a régi Sztahanov út, s

A KERÍTÉS MÖGÖTT

a kert, homokozó, két hosszú bérház, sok gyerekkel. Mónival, Cumival, Zsuzsival. S Katinkával, aki nem jöhetett hozzánk játszani. Szép ruhában, szomorúan olvasott az erkélyen. Olyan „jobb” gyerek volt. Vasárnap kalappal a fején indult a templomba, ránk, megannyi kis pogányra csúnyán nézett, mogorván szorongatta az imakönyvet. Pedig – azt hiszem – mindannyian voltunk szentelt víz alatt. (Én már akkor tudtam, sőt értettem is.) Ebben nagyanyám volt a „bűnös”. Az ötvenes években anyám már nem, apai nagyanyám bizony rendszeresen járt templomba. Nagyanyám – kis, fekete asszony, örökös fekete ruhájában nagy utat tett meg Idegérből, hogy vasárnap elérjen az Acélgyári templomba. Itt mondhatta el a plébános úrnak, nem nyughatik, egyetlen unokája... – sírta el magát. És megszületett az összeesküvés, melynek következménye – orvsétáltatás, babakocsiból való kilopás, templomba csempészés után – az Anna Borbála névre keresztelt, pogányságtól megszabadított gyermek. És volt még több is. Este imádságtanulás, szlovákiai rokonoknál miselátogatás, hittan tanulása titokban. Összekeveredett bennem minden. Valami titkos összeesküvést feltételeztem, aminek részese lettem. Valami kedves, jólnevelt közösséget, akik jóindulatú leereszkedéssel befogadnak.

Míg ki nem derült. És szorult, talán sírt is nagyanyám. Bizony ez akkor is így működött. Láttam, hallottam egy illetőtől, többen mesélték... És ha egyszer többen mesélték, akkor bizony igaz és elítélendő.

Mikor nagyanyám meghalt, nem pap temette. A gyávaság vagy az öncenzúra működött? Soha nem kérdeztem apámtól, akinek a sírkövére anyám azért keresztet vésetett.

ÁLLUNK A GÉP ELŐTT

Csak a fodros kötény (istenem, kötény!) ahol kikandikáló plezúros térdünk, a hurka (!) a fejünk tetején, zavart mosolyunk, mert „Karcsi bácsi mondta, hogy mosolyogjunk”. Hát mosolygunk.

Miért van az, hogy télen nem fényképeztünk?

Ez itt a jégpálya, mi pedig Vén Ildikóval korcsolyázni tanulunk. Még film is készült róla. Ildikó szüleié volt a gép, ami gyermekkorunk nagy pillanatait megörökítette. Tíz év múlva láttuk együtt a besötétített szoba falára szegezett lepedőn. Pipaszár lábunk, mackóruhánk, bojtos sapkánk, mosolygó arcunk jött egyre közelebb a vásznon. Hirtelen megérintett az idő.

Igen, a jégpálya. A két háztömb között nyáron amolyan parkként funkcionált. Kókadt fű, csenevész kis virágok nőttek meg rajta. Télen virult ki igazán. Gyermekkorom telein nagypelyhű, sűrű hó esett. Reggelenként vastagon állt a járdán. Kicsi, f ürge öregasszonyok szórták meleg troszkával, hogy nyolcra az iskolába érjünk. Fényes csúszkák nőttek ki a földből, gyerekkupacok visítotak. A tanító néni meg az iskola kapujában mosolyogva szidott minket. Múmegbánással, vizezen, boldogan rohantunk: tanulni.

Este jött a jégpálya. Már az úton felcsatoltuk a korcsolyát úgy rohantunk végig a gyári úton a pályára. Négy-öt hatvanas égő volt a reflektor. Néha Tesla magnó is szólt, de leginkább sikítózás nyomta el a rekedt hangszórót. Tenyérnyi helyen bógniztunk, életveszélyesen fakutyáztunk, vagy ostort játszottunk.

Szaporodtak a hőemberek a pálya szélén. Sűrűsödtek a havazások, s ha nagy ritkán megfáztam, én is a Hannenkam Rennent néztem délelőttönként, akárcsak Esterházy Péter, esténként meg a műkorcsolya EB-t, VB-t bámultam, Almássy Zsuzsa lábáért aggódva.

MÁJUS ELEJE VAN

Valahol ott rendetlenkedtem a tömegben. piros tornadresszben kezemben labda, karika...

Szép az idő (érdekes, régen mindig szép volt az idő). Mögöttünk a Huzalmú dolgozói. Tudom, mert amikor reggel elindultam, láttam a fákra szögezett kis táblákon az üzemek neveit. Én már csak felnőtt koromban utáltam meg a felvonulásokat, gyermekként rajongtam értük. Végül is fogalmam sem volt, mire való az egész céció. Szokás? Csak? De utána majális volt a Dolinkában. Édesapám, te mindig ellátál bőségesen kétforintosokkal, tombolára, meg horgászatra, lövészetre. Később volt ott egy kis lövészbódé, ahol komoly, véres „mérkőzéseket” vívtunk, míg a vasárnapi kirándulásokon főtt a gulyás vagy a pörkölt. A Dolinka volt a mi nyaralónk, vidéki birtokunk – hétvégi garden partyk, hétköznapi szalonnasütések helye, vadregény, néha állatkert, frissen festett hinták fogadtak, befogadtak. Ezen a másik képen ott áll a „hajóhinta”. Ide pakoltak minket, ördögfiókákat. Mind befértünk. Olyan örökös darabnak látszott. Ültünk a padlóján, a nagyfiúk álltak az üléseken a vasláncba kapaszkodva hajtották. Az éég szálltunk.

Végül leugráltunk a földre, kinyaltuk a bográcsok alját, aztán újra irány az ég. Harsogva énekeltünk, míg anyáink likórt kóstolgattak, apáink söröztek; állhatatosan és rendületlenül söröztek. A délutáni focimeccs a poros salakos pályán zajlott. Mi már kókadoztunk a sűrű por, túlevél illattal párolgó nyárban. Ittuk a zavaros

(de házi, azért jajdefinom és amúgy is nagymama csinálta) málnaszörpöt. Csak este keveredtünk haza. Néha még láttunk valamit a Futrinka utca történeteiből, de legtöbbször bágyadt mosdások után mély öntudatlanság szakadt ránk.

A Dolinka pedig a következő héten is várt. Mi pedig mentünk. Vittük az olvadós szalonnát, a méregerős zöldpaprikát. Vittük a gyermekkorunkat, nevetésünket. Néha a festékes vödröket, szögeket, mert apáink, anyáink tartották rendben ezt a helyet. Május elsejére – talán valami brigádmunka, vagy KISZ (?) felajánlás tárgyaként – rendbe rakták, kitakarították; néha új hintákkal leptek meg minket. Aztán elnéptelenedett a liget. Felnőttünk, ti, édesapám megöregedtetek. Az Acélgvár kiürült. Tíz éve nem jártam a Dolinkában. Nem bírnám nézni gyermekkorom porló romjait. A mai gyerekek töredezett köveken, mocskos játszótereken bicikliznek, a szalonnáról pedig kiderült, hogy egészségtelen.

Horváth István

KARRIER AZ ÚJKORI TÖRTÉNELEMBEN – NÓGRÁDI PÉLDÁK ALAPJÁN –

A XX. század utolsó évtizedében lezajlott rendszerváltás folyamata sokféle és lényeges társadalmi mozgást indított el. Jókat is, és kevésbé pozitívokat is. A gazdasági és társadalmi élet megújulásaként jegyzett eseménysor lényegében visszakanyarodást jelentett egy korábbi modellhez. Az ok ismerős: nincs jobb. Ez érvként racionálisan hangzik. Valószínűnek is tűnik, hogy a gazdasági folyamatok megújításához szükség van egy lépés visszakozásra azért, hogy a továbblendítő erő érvényesülni tudjon. Előre. Nem vissza, nem oldalra és nem végérvényesen hátrafelé. Mert az emberi fejlődés ilyen természetű. Ebben a folyamatban az előrelépés, a korrekció, a megszilárdulás hármasságának érvényesülése olyan szabály, amely alól nem térhet ki egyetlen erő sem, ahol érvényesül a társadalom természetes fejlődésének elve, ahol a távlatos gondolkodás, és a hozzákapcsolódó államférfiúi magatartás a jellemző, mondhatni az uralkodó. Az ilyesféle szemlélet érvényesülése emelhet túl valamennyi kortársat az aktuál pártpolitika olykor csapdahelyzetet teremtő gyakorlatán.

Mіндеzen gondolkodva, és az elmondottakat belátva, vagy nem elfogadva, érdemes figyelmünket továbbra is az elindult folyamat más elemeire fordítanunk. Így aztán az a kérdés nem kerülhető meg: hogyan reagált a változásokra a rosszul felkészült – olykor olvasmányélményeiből merítkező, ideáiból valóságot képzelő, különösen az értelmiségi szemléletű – ember? Az egyéneken túl, a történések miként

hatottak a közösségek életére, kapcsolataik megmaradtak, vagy gyökeresen megváltoztak, vagy éppen alig módosultak? Változott-e e két pólus – az egyéni és a közösségi – viszonya, egymást minősítő értékelésük? A megengedhető feltételezés esetén hogyan döntött az egyén, hogyan a közösség a továbblépés irányát tekintve?

A kérdések tovább sorjázhatók. Az alábbiakban olvasható írás úgy próbál eligazító segítséget nyújtani a mai olvasónak, hogy a történelemhez fordulva, annak gazdag – nógrádi értelemben is gazdag – tárházából merítve, kiemelkedő egyéni képességű őseink – értelmiségünk – példáját idézi elénk. Életútjuk, pályájuk sok tanulságot hordoz. Döntéseik meghozatala és a körülöttük zajló eseményekre reagálás életük meghatározó élménye volt. Bár különböző történelmi korszakban éltek, mindegyikük megérezte és megélte a változás, a változtatás kényszerét. Legyen szó szellemi, vagy társadalmi, vagy éppen gazdasági megújulásról, pályájukkal, életútjukkal válaszoltak a kor kérdéseire. Legyen szó arról, hogy életük színterének megváltoztatására is kényszerültek

Ez utóbbi közelítést különösen érzékenynek vélem most, az új évezred indulásának hajnalán, és kiváltképp e tájon. Az ok is elég nyilvánvaló: sokfelé – hangsúlyosan és elsősorban – értelmiségi berkekben, a problémára érzékeny szülők körében fogalmazódik meg az aggodalom: mi lesz a sorsa településeinknek, ha továbbra is intenzív marad az a folyamat, amelynek lényege, hogy felsőfokú tanulmányokat befejező ifjaink közül sokan nem térnek vissza szülőföldjükre, korábbi életük színterére.

A teljeskörű válaszadás nem a most olvasható dolgozat feladata. Arra nem is alkalmas. Talán arra alkalmas, hogy az olvasójuk gondolatait a kor, a lehetőségek, az egyén szabad életpálya választásának koordináta rendszerébe illesztve, az érzelmek és a ráció megnyugtató közelítését elősegítse.

AZ ÉLETÚT, AZ ÉLETPÁLYA KIJELÖLÉSÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

A felvetődő kérdésekre adandó lehetséges válaszadást néhány konkrét, kiváltó ok megjelölésével indokolt kezdenünk. Az okok között mindenképp első helyen kell említenünk az ipari szerkezet szükségszerű módosulása következtében érvényesülő hatásokat. Ezek döntő többsége abból ered, hogy az itt alkalmazandó szakmák iránti igény mind szerkezetében, mind számszerűségében megváltozott. Vagyis: kevesebb és más tudásalapú szakember-igény mutatkozik a mai és a holnapi feladatok ellátására. E téren is a piaci szükségletek szabályai, kényszerítő hatása érvényesül. A helyzetet némiképp bonyolítja az a tény, hogy a különböző fokozatú iskoláinkban folyó nívós munka következtében, no meg a – szerencsére nem csökkenő a számuk – a tehetséges gyerekek létezése folytán, mind a hagyományosnak tekintett, mind az új pályák iránti ifjú vonzódás a mindennapok szintjén is érzékelhető. Ez a tapasztalati tény jelentheti az életpálya megtervezésére ható befolyásoló tényezők második körét. Vagyis azzal kell számolnunk, hogy a korábbi

történeti korszakokhoz viszonyítva kevesebb a kívánt alkalmazhatási lehetőség, mint az e tájról kinövő tehetség. Miután úgy tapasztaltam Nógrád újkori történetében, hogy ez a jelenség gyakran kísérője volt életünknek, ezt ebből a nézőpontból közelítve nem tartom megélhetetlen, nyomorúságos helyzetnek, sőt úgy vélem, hogy – a korábbiakhoz képest természetesen magasabb társadalmi fokon – a kiegyenlítő és egészséges folyamata mutatkozik meg ebben a ténylegesen jelenlévő ellentmondásban. E folyamatba nem illeszthető, ha a tömeges elvándorlás szubjektív okok miatt – vezetői szüklátóköritség, szakmai féltékenység, anyagi megbecsülés hiánya stb. – következik be. Miután a létező tehetség ide, e tájhoz kötődik, de számszerűsége meghaladja a szakmai alkalmazás lehetőségét, egy újabb feszültségpont keletkezhet: nem történik meg az arra hivatott fórumokon a helyzet kezeléséhez szükséges, távlatos elképzeléseket tartalmazó elgondolás megfogalmazása, amely hatékonyan képes a jelentkező ellentmondás kezelésére. Így további feszültség keletkezhet a települések szintjén: a helyzet démonizálódhat, aminek következtében a csüggedés, a kilátástalanság érzése erősödhet fel. Az időben szükséges cselekvés elmulasztása veszélyt jelenthet a valóság ismeretét igénylő, életút tervező egyének és közösségek számára egyaránt.

Míndezek után érdemesnek tűnhet, ha áttekintjük az életpálya megtervezéséhez, vagy egyszerűen csak az életpálya alakításához szükséges feltételeket.

AZ ÉLETPÁLYA-TERVEZÉS TARTALMA

Valószínűnek tartom, hogy amikor a címben megjelölt témához közelítünk, keveseknek ötlük eszébe – legalábbis úgy vélem – egy mai, gyakran használt fogalom, amelynek manapság az irodalma is gazdag: a karrier. Mert amikor különböző életutakat tekintünk át, nem mást teszünk, mint azokat az elemeket kötjük egy csokorba, amelyek az érintett életsorsok meghatározói lettek.

A mai felfogás szerint az életpálya (a karrier) alakulását a következő feltételek jelenléte jellemzi. A karrier fogalma hangsúlyosan a *sikerre* alapozódik. E téren pedig nem mást, mint „gyors, sikeres előremenetelt, érvényesülést jelent”. Mindehhez szorosan kapcsolódik a *megelégedettség*, a *vonzó munkakör* víziója is. Manapság a fogalom meglétét mutatja, a *versenyképesség*, a *helytállás*, az *alkalmazkodás* fokának minősége is. Azaz, olyan magatartásbeli tulajdonságokat, személyes pszichológiai, alkati tulajdonságokat feltételez, amely az egyént képessé teszi, hogy „megfeleljen a különböző társas rendszerek tagjai által vele szemben támasztott elvárásainak”. A sikeres életútról a ma irodalma akkor beszél, ha az érintett személy „gazdasági vezetővé válik, ha a szervezeti ranglétrán egyre magasabbra kerül, és ha valakinek minél nagyobb az ismertsége”. Ahhoz, hogy ezekhez a célokhoz eljusson, a személyes képességen túl hasznos, ha jelen van a családi erőforrás, ha a környezet kínál lehetőségeket az előrejutáshoz, ha az egyén személyes szándékai és törekvései akként vannak jelen, hogy segítik az így elhatározottak érvényre jutását.

Az 1993. év őszén végzett Gallup Intézet felmérése szerint a mai Magyarországon a sikeres életpálya alakulása attól függ, hogy az összeköttetés, a protekció milyen mélységű. Manapság az uram-bátyám kapcsolatok, az ügyeskedés, a törtetés, a gátlástalanság erőteljesen jelen van, mint meghatározó tényező. A politikai magatartás, az egyes pártokhoz való viszony éppen úgy számításba veendő döntő tényezőként, mint az, hogy nő, avagy férfi az illető. Mindezeken túlmenően a tehetség, a talpraesettség, a keménymunkától való félelem hiánya, a cél eléréséhez szükséges erőfeszítések jelenléte olyan szükséges pozitív töltés, amely nélkül nem képzelhető el az életpályán kedvező előremenetel.¹

A mai felfogás legáltalánosabb, és általam legfontosabbnak tartott jellegzetességeinek összefoglalása visszavezet bennünket a múltunkba. Ha a XVIII. századtól kiindulva végigtekintünk témánk szempontjából, a fogalom belső különböző változásain, talán közelebb juthatunk a világunkban meglévő természetes elvándorlási jelenségek megértéséhez is. A kora-újkor szemléletében a magyar történelem évszázados tradíciója őrződött meg, amikor a katonai pályát, a vitézi magatartást tekinti példaértékűnek. Ezt a gondolkodást a honfoglaló magyar ősök nyomát követő, a lovag királyok katonai sikereit dicsőítő magatartás irodalmi, művészi alkotásokban egyaránt jelenlévő példának sokaságával igazolhatjuk. Hosszú ideig tartotta magát az a felfogás, amely a katonai pályát dicsőítve egyoldalúvá tette a nemzeti karakter belső tartalmát. Lényegében az újkor beköszöntésekor érzékelhettük a változást: katona vagy tudós dilemma ekkor oldódott fel. „Költészetünk, irodalmunk, tudományunk története azt mutatja, hogy ha küzdelmes múltunk néha-néha elnyomta is a szellemi élet utáni vágyat, a magyar képes volt a katonai és szellemi erőnyeket harmóniában összeolvasztani.”² A folyamat bemutatására, érzékeltetésére ide kell idéznünk Zrínyi Miklós, avagy Széchenyi István alakját, akik a szembeállítást életpályájuk példájával oldották fel.

Az életpályák alakulásának sokszínűségét a XVIII. század második felétől tapasztalhatjuk. A lassú és országrészenként egyenlőtlen fejlődés a városiasodás kibontakozásával, és a polgári értékek folyamatos elterjedésével fonódott össze Magyarországon. Mindez pedig megnövelte az új ismeret, a művelődés iránti igényt. A szükséges tudás megszerzésére az addig hangsúlyosan egyházi lehetőségek kibővültek. A katolikus egyház iskolarendszerének – a piarista, jezsuita közép és felső iskolák – jelenléte mellett, a protestáns egyházak értelmiség nevelő szerepe volt általában is jelentős. Az ország északi részének városaiban, ez utóbbi törekvések eredményeképp több nyelvű: magyar, német, szlovák polgárai egyidőben e folyamattal, hasonlóan több nyelvű saját értelmiséget teremtettek meg. E folyamat számunkra és témánk szempontjából különösen jelentős eredmény. Az egyházi törekvéseken túl, a XVIII. század végének felvilágosult abszolutista állama egyre több feladatot kezd ellátni és felvállalni a művelődés, az oktatás területén is. Az iskoláztatás magasabb szintjeinek kialakulása azt vonta maga után, hogy mind több magyar diák került be az egyetemi oktatásba, és sokan közülük az egyházak anyagi támogatásával külföldön – német, olasz egyetemeken – folytathatták tanulmányai-

kat. Így a tehetséges, de szegény családok gyermekei nemcsak tanulhattak, de szét is nézhettek Európában.

Mindhárom iskolarendszerben – a katolikus, a protestáns és az állami – nagy hangsúlyt kapott a tanulás befejezését követő, pályára történő felkészítés. A nemes ifjakat a világi, közéleti feladatok ellátásához segítették. Másokat a jogi, az orvosi, a hivatali, illetve a katonai pályák felé irányították. „Egyházi pályára csak a szegények készültek.” „Világosan kell látnunk azonban, hogy mind a katolikus, mind a protestáns, kálvinista ortodoxiának, az adott feudális rendszeren belül olyan, szigorúan saját szellemében felnevelt és fegyelmeinek hagyományosan alávetett, szegény értelmiségi utánpótlásra volt szüksége, amely gyermekkorától fogva megszokta függő helyzetét, sovány kenyerét, és amely kötelességtudóan elvégezte az értelmiségi munkát.”³

Az elmondottakból kitűnhet állításunk lényege: a XVIII. század végére a magyar társadalmi, gazdasági fejlődés eljutott arra a minőségi fokra, hogy kinyitotta a tudás megszerzésének valamennyi lehetséges kapuját. Az anyagi feltételek megléte esetén mind a tanulás színhelye – az országban, vagy külföldön – mind a választott, magas ismeretet adó pálya tekintetében – megfelelő anyagi háttér birtokában – az egyén döntésén múltott sorsának további alakulása.

AZ ÉLETPÁLYA-TERVEZÉS LEHETŐSÉGEI, IRÁNYAI NÓGRÁDBAN, A XVIII–XIX. SZÁZADBAN

A nógrádi életpályák reprezentatívnak is minősíthető vizsgálatából kitűnhet, hogy e tekintetben is pontosan felismerhető és leírható viszonyok miatt, korlátok álltak az előbbieken jelzett szabad választást gyakorolni kívánó ifjú tehetségek elé.

Az első és legfontosabb gát a társadalmi, gazdasági viszonyokból következett. Ezen a tájon ugyanis a nagy számban élő, sem önmagát, sem gazdaságát nem – vagy csak nehézségek, eladósodás árán fejleszteni képes – köznemesség jelenléte volt a jellemző. A birtok nagysága, az alkalmazott technika, földművelési technológia alig volt alkalmas távlatos, gazdasági, kulturális, életnívó fejlesztését megcélzó elképzelések eléréséhez. E körből származó, tehetségben sok értéket felmutató személyiség önerőből alig tudott túllépni az életére hatással bíró családi viszonyokon. A külső segítség lehetősége is korlátozott volt. Ne feledjük: Nógrád nem volt kifejezetten nagybirtokosairól nevezetes táj. Természetesen a törzsökösnek számító Balassák, Forgáchok, Zichyek mellett kisebb-nagyobb birtoktesttel rendelkező Dégenfeld, Koháry-Coburg, Keglevich, Stahremberg, Teleki, Grassalkovich vagy a Károlyi családhoz benősült Pappenheim jelenléte nem volt elhanyagolható, de arra kevés példát tudunk, hogy ez utóbbiak közül érdemben vettek volna részt tehetséges nógrádi fiatalok kiképzésében. A főnemesi hiány, más oldalról közelítve, a kor választható pályairányait is leszűkítette. A korábban említett, a XVIII. század divatos dilemmája – a katona, vagy tudós irányultság – megoldódott azáltal, hogy

katonai pálya választását keveseknek tette lehetővé, nemcsak az alkalmasság, hanem az anyagiak okán is. Ez az objektívnek is minősíthető helyzet úgy hatott a későbbiekben is, hogy a snájdig Noszty Feri példáját kevesen kívánták követni, a katonaságot nem választották élethivatásul.

Az életpályák alakulását már a felvilágosodás idejének hajnalán is meghatározta az iskolai oktatás szerkezete és minősége. Tény, hogy a megnevezett időszakban Nógrád iskolarendszere részben elhanyagolt, más oldalról szűk volt és befejezetlen. Losonc a főiskolaként számon tartott református gimnáziumával a XVIII. század második felétől jelentős, vonzó hatású volt, de elsősorban – bár nem korlátozták más vallásúak felvételét sem – az evangélikus és református fiatalok tudás igényét elégítette ki. Nógrád középiskoláinak híres intézményei a XIX. század második felében létesültek. (A losonci gimnázium 1870-ben válik állami tanintézménnyé, a balassagyarmati főgimnázium 1900-ban kezdte meg munkáját.) Mindezek miatt a közhangulatot már ekkor jelentős mértékben meghatározó művelődési igény kielégítésére nem nógrádi iskolák nevelték ifjainkat, már a középfokon sem. Az itteni evangélikusok Ozsgyán, Rimaszombat, Selmecebánya gimnáziumába jártatták gyermekeiket. A katolikusok Rozsnyó, Eger, Gyöngyös középiskoláiba szerzték ismereteiket. Hasonló jelenségeket figyelhettünk meg a XIX. század második felétől szaporodó zsidóság esetében is. Számukra a rohamosan fejlődő budapesti tanintézmények adták meg a szükséges korosztályos ismereteket.⁴

E két tényező hatása beivódott több generáció tudatába, és gyakran akként jelent – jelenik – meg, hogy Nógrádban, a tanulható ismeretet nyújtó intézmények száma oly mértékben korlátozó, hogy a további ismeretszerzés, tanulás jobb esélyeinek biztosítása érdekében, a lehető legkorábban a nem nógrádi lehetőségeket kell felkutatni, a tehetség lehető legjobb érvényesülése érdekében.

A továbbiakban érdemes és szükséges összefoglalnunk azokat a jelenségeket, kapcsolattrendszereket, amelyek a megjelölt korszakban és jellegzetességek között meghatározzák az életpálya alakítás minőségi irányait. A két évszázadban kialakult és fejlődő elemek és motívumok sok tekintetben eltérő, más oldalról közelítve sok azonos tulajdonsággal rendelkeztek. De mindezek megléte mellett egységes egészet alkottak, a történelmi folyamat részét képezték. Míg a XVIII. században az orvos (Perliczi János Dániel), a jogász (Ócsai Balogh Péter), katona (Forgách Simon), tudós (Katonai István) irányultság jellegzetessége volt a nógrádi személyiségeknek, addig a XIX. század a szabadfoglalkozású értelmiség nagyobb csoportjait (művész, író), a pártpolitikusok nemzedékét, a közigazgatásba bekapcsolódók rétegét, az egyházi személyiségek (lelkészek, katolikus papok, rabbik) nagy arányait hozta létre. A különböző csoportok felsorolásából hiányzik a gazdasági érdeklődői kör, amelynek különösen a Karancs-Medves vidékét, a Zagyva völgyét érintő ipari modernizációs hullám megjelenését követően, távlatos jelentősége lesz. Magyarán szólva, a tájon élő értelmiségek kirekesztődése a gazdasági folyamatok irányításából, a terület érdekérvényesítésének gyakorlásából ez időszakra vezethető vissza.

Az életpálya alakításában a történelem során kialakult helyi elemek domináltak. Abban, hogy a személyiségeknek megfelelő legyen a választása, abban elsősorban a családi döntés erőssége, az ezt meghatározó anyagi háttér volt a perdöntő. A képességek felismerésében a helybéli tanító, a pap, a lelkész, a rabbi bírt különleges jelentőséggel. A család és a – kor nógrádi viszonyaira jellemző falusi – tanító, a pap együttműködésének minősége alakította ki a pálya további állomásait. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy egy közösség – többnyire vallási, egyházi tömörülésekről tudunk – véleménye, olykor az anyagiak megteremtésében felvállalt szerepe eldöntötte a tehetség fejlődésének mikéntjét.

A különböző pályára kerülésnél ez utóbbi tényező már csak azért sem elhanyagolható, mert a Nógrádból ezekben az évtizedekben kikerült értelmiségi foglalkozású személyiségek között feltűnően sok az egyházak életébe meghatározó feladatot ellátó protestáns lelkész, katolikus pap és zsidó rabbi. Az akkori általános értékrend és felfogás szerint nő soraikban, de más – világi jellegű – pályán tevékenykedő értelmiségi között sem található.

Ha az elmúlt kétszáz év életpálya-alakulás motívumait összefoglaljuk, úgy vélem, leszögezhető: az életutakat meghatározó elemek az idők folyamán jelentős változáson mentek át. Készletük bővült és mélyült. Ugyanakkor látható, hogy az alap panelek – úgymint a tehetség jelenléte, a család sokoldalú felkészültsége, a mindezt segítő helyierő, a pap, a tanító, a közösség támogató megléte – a változó történelmi idővel szinkronban továbbra is olyan értéket hordoznak, amelyre figyelve, fejlesztéséről nem szabad megfeledkeznünk.

Továbbá: azt is könnyen beláthatjuk – túl tekintve az itt leírtakon –, hogy jelentősen, minőségében is bővült az életutat előkészítő, felkészítő meghatározó eszközök tárháza.

A témakör felvázolása azt is igazolja, hogy a XVIII. század végétől induló új stílusú gondolkozás és magatartás elsőbbséget biztosított a szakmai előmenetelnek, mint az erre épülő – nem elhallgatott, de mégiscsak másodlagos – gazdagságnak, anyagi sikernek.

Végül azt is be kell látnunk, és ha így teszünk el is fogadhatjuk, hogy az egyre korszerűsödő, az ember által létrehozott új világban a szülőhely és a munkahely közötti távolság nőhet, de a szülőhelyhez kötődés, annak érzelmi erőssége folytán soha nem szakadhat meg.

JEGYZET

1. Az életpálya, a karrier értelmezéséhez Dr. Langer Katalin: *Karriertervezés* című könyvét használtam. Budapest, 2001. Az idézetek megtalálhatók a 12. o.; a 17. o.; a 38. o. ; a 154. o.
2. *Mi a magyar?* Szerk. Szekfü Gyula. Budapest, 1939. 272–274. o.
3. Kosáry Domokos: *Értelmiség és kulturális elit a XVIII. századi Magyarországon*. In.: *A történelem veszedelmei*. Budapest, 1987. 140–148. o.
4. Horváth István: *Eszmék, eszmények, magatartások* c. kötet biográfiai adatai alapján. Salgótarján, 1995.